

-טיוטה-

הרב אברהם ישראל לבקוביץ

ראש כולל חו"מ תפארת שמואל אשדוד, ומראשי ועדת הפיקוח שע"י ועד הרבנים תשואה כהלכה

לקראת סיומה של שנת השמיטה בה נצטוינו על מצות שמיטת כספים¹, להשמיט את כל החובות שלנו מאתנו אחרים ושלא לתבוע אחר שנת השמיטה כל חוב של הלואה שכבר הגיע זמן הפרעון שלה קודם סיום שנת השמיטה, אא"כ נמסור את ההלוואות לבית הדין ע"י שטר פרזבול כתקנת הלל הזקן. יש לדון בכספי החסכונות השונים הן אותם המופקדים בבנקים והן אותם המופקדים בקופות הגמל במוצרים השונים [פנסיה השתלמות וגמל] האם שייך בהם מצות שמיטת כספים וא"כ חובה עלינו לערוך פרזבול על מנת שלא ישמטו בשביעית, או שאין לחוש בהם להלוואות שהגיע זמן הפרעון שלהם קודם השמיטה וממילא לא נדרש בהם פרזבול [והדבר נוגע בפרט לאותם האנשים שאין ברשותם חובות או נשים ונערות שאין דרכם לערוך פרזבול האם יש לעוררם בעריכת פרזבול].

ובשנת השמיטה הנוכחית [תשפ"ב] נתעוררה השאלה אודות תוכנית חיסכון לכל ילד של הביטוח הלאומי שמפריש עבור כל ילד וילדה עד גיל 18, 50 ₪ לחודש, [חשוב להדגיש לתועלת הדיון שאת החיסכון ניתן לפדות רק החל מגיל 18] שיש שכתבו לחייב כל ילד וילדה, נער ונערה² או את הוריהם בשליחותם³ לערוך שטר פרזבול על מנת שבבוא העת יוכלו לתבוע כספים אלו ולא יעבור על איסור נגישה, ומכיון ולחלק מהרבנים שעסקו בנידון לא היתה ברורה המציאות דיה ולכך נטו להחמיר במאמר שלפנינו נברר הדבר להלכה ומעשה דיבור דבור על אופניו.

חסכונות בבנקים

כל הפקדת כסף בבנק [אף בעו"ש] ובודאי שפיקדונות נושאי ריבית הם כהלואה גמורה לבנק שמצדו משתמש בכספים למטרות שונות, וממילא כל פיקדון או יתרה שניתן לגבות קודם שנת השמיטה [ואף אם כרוך בתשלום קנס פרעון מוקדם, ויש שנסתפקו בזה⁴] הרי ששביעית משמטתו ויש לערוך עליו פרזבול [ואף בהלוואות בדרך היתר עיסקא הוכרע להלכה בשו"ע חו"מ סימן ס"ז סעיף ג שחלק המלוה נשמט⁵].

יש שכתבו להקל בחובות לבנקים מכיון שדרך הבנקים לנעול את שעריהם בערב ראש השנה עד למחרת ראש השנה ומשביתים את כל הפעילות הבנקאית א"כ הרי זה כאילו שקבעו את זמן הפרעון לאחר השמיטה שאין שביעית משמטתו כמבואר בשו"ע [סימן ס"ז סעיף י ובנו"כ שם] בדיון מלוה

¹ ובזמן הזה מצותה רק מדרבנן כדי שלא תשכח תורת שמיטת כספים מישראל [שו"ע חו"מ סימן ס"ז ס"א כהכרעת רוב הראשונים והפוסקים].

² הפ' דנו האם קטן יכול לעשות פרזבול בעצמו ובשבות יצחק [פ"ו עמ' עו] הביא בשם הגר"ש אלישיב שיכול לעשות מדין תקנת הפעוטות, וכ"כ בספר אישיחה [עמ' בשם הגר"ח קניבסקי שמועיל פרזבול ע"י קטן, ועיין בספר מצותיך שעשועי מרבינו בעל הפני מנחם מגור עמ' קנ שהאריך לדון בדיון פרזבול ע"י קטן].

³ שהאב הוא אפוטרופוס של בניו הקטנים ועדיף מבי"ד אביהן של יתומים כמבואר בתש"ו הרא"ש כלל פ"ז סימן א'.

⁴ עיין בספר שמיטת כספים כהלכתה בשו"ת שביבי אש סימן לב שהאריך לדון בזה, וכתב דיש להקל, אך עיין בשבות יצחק שביעית פרק טו סעיף ט בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל דמכיון שיש אפשרות לגבות את החוב אין זה כמלוה לעשר שנים שנחשב שכעת אין כל חוב.

⁵ יש להעיר שמכיון ובמרבית הנוסחאות של שטרות היתר עיסקא מופיע הניסוח הבא [או דומה לו] 'עוד הוסכם, שאם יעסקו בעסקים שאין בתנאי היתר זה כדי לבטל מהם איסור ריבית, אזי תנאי ההתעסקות בעסקים אלה יהיה בתורת כולו פקדון ביד המקבל', א"כ הרי שבאותם המקרים שע"פ כללי איסור ריבית יש להחיל בהם תנאי של כולו פקדון אין כאן כל הלואה וממילא אין צורך בפרזבול [ואף שע"י העיסקא נחשב כשותף בבנק ובנכסיו וא"כ יש לחוש שנעשה כמלוה ללוקחות הבנק, אך מכיון בכל נוסחאות היתר עיסקא יש תנאי שחלק הנותן יהיה רק בדברי המותרים וממילא י"ל שחלקו רק בהלוואות שלא שייך בהם אף איסורי שמיטת כספים], אך אין לראות בסעיף זה כפתרון כללי להפקדות בבנקים ביחס לשמיטת כספים מכיון והסעיף שמגדיר את כל ההלוואה כפקדון אינו מתייחס אלא לאיסור ריבית בלבד.

לעשר שנים שהלכה היא בידינו שאין שביעית משמטתו, אך רבים מהפוסקים לא קיבלו סברא זו וממילא יש להצריך פרוזבול⁶.

מסיבה נוספת יש שכתבו להקל ביחס לחובות של חברה בע"מ שמכיון ואין על בעליה שיעבוד הגוף אלא שיעבוד נכסים בעלמא⁷, לא שייך בהם דין שמיטת כספים וע"פ שיטת התומים [סימן סז ס"ק כה] שכתב לדון בענין לזה שמת שאין שביעית משמטת חובו וז"ל "דאם מת הלוה והניח נכסים אין בהם שמיטה, דעיקר מה שהקפידה התורה הוא ללא יגוש אותו, דהוא משועבד גופו, ונכסיו אינן ערבין, ובשביעית פטרה התורה לבל יוכל לנגוש אותו והפקיעה שעבוד הגוף. וזהו בלוי ח', אבל במת בלא"ה על יורש אין שום שעבוד הגוף, דהוא לא נשתעבד כלל, רק נכסי אביו הם ערבים בשביל אביו, ובמה יחול שמיטה, אביו מת, ונכסיו ערבים מיום הלוואה, ועליו הוא לא נשתעבד כלל, וא"כ ברור דמסתבר למאוד דיורש הלוה, בו לא שייך שמיט" עכ"ל וכתב ע"כ בעטרת משה [סימן סז ס"ק י] "ממילא יוצא בני"ד ליותר פשוט שלא יהי' דין שמיטת כספים בהלוואות עם באנק שהם ע"ד הנ"ל שאין בהם שיעבוד הגוף" עכ"ל.

וכ"כ בספר שמיטת כספים כהלכה [שביבי אש סימן יא] בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל [וידוע שכן היתה דעתו לענין ריבית בהלוואות לבנקים כמש"כ בקובץ תשובות ח"ג], אמנם עיין במשנת הגרי"ש [שמיטת כספים הערה י] שכתב שלמעשה לא סמך מרן על סברא זו והצריך לערוך פרוזבול על חובות הבנקים. ועוד שבעיקר דברי התומים כבר כתבו רבים לדחות דבריו, וכן יש שכתבו לדחות את הראיה מדברי התומים לכל דין חברה בע"מ וממילא יש להחמיר בכספים המופקדים בבנקים⁸.

תוכנית חיסכון לכל ילד בבנק

בשנת תשע"ח יצאה המוסד לביטוח לאומי בתוכנית חיסכון לכל ילד בה מופרשים מיד חודש 50 ש"ח עבור כל ילד וילדה עד גיל 18, ההורה יכול לבחור לנהל את הכספים או בבנקים או בקופת גמל. אותם שבחרו לחסוך באחד הבנקים בישראל בתוכניות שונות נושאי ריבית בכפוף להיתר עיסקא לכאורה ע"פ האמור לעיל הרי זה כהלואה לבנקים שנדרש לערוך עבורה פרוזבול, אך למעשה אין כל צורך מכיון שע"פ כללי הביטוח לאומי לא ניתן לשנות ולהעביר את כספי החיסכון מבנק לבנק במשך כל תקופת החיסכון, ממילא אף שכספים אלו הם בהלוואה לבנק הרי זה כמלוה לעשר שנים שאין שביעית משמטתו, ולכן אין לדרוש ולעורר את הנערים לערוך פרוזבול [ולא כאותן שניתן להעביר ועפ"ז דנו האם די בכך להתחייב בשמיטת כספים למרות שלא ניתן ליטול את כספי ההלוואה לשימוש האישי של הילד- המלוה].

אך אותם הנערים שהגיעו לגיל 18 ויכולים למשוך את הכספים בכל רגע נתון אע"פ שבחרו להמשיך את החיסכון לכאורה חייבים בעריכת פרוזבול, אך נראה שיש מקום להקל אף בכה"ג מכיון שהליך העברת ומשיכת כספי החיסכון הינו תהליך מורכב שלוקח לכה"פ מספר ימים יש לדון ולדמותו לדון חוב שנקבע שתאריך הפרעון שלו הוא מספר ימים לאחר התביעה שנחלקו בה גדולי פוסקי דורינו האם שביעית משמטת חוב זה ועכ"פ להכרעת רבים כל שלא תבע קודם ר"ה אין שביעית משמטתו⁹.

⁶ עיין בשבות יצחק [שם] שכתב ז"ל "ועל דרך זה שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א דסגירת הבנקים בערב ראש השנה אינה כמו ביטוח החוב עתה אלא החוב קיים ואין אפשרות טכנית לגבותו" עכ"ל. וכן סבר הגר"נ קרליץ זצ"ל.

⁷ ומטעם זה התירו אף להלוות ברבית לחברה בע"מ, עיין בשו"ת מהרש"ג יו"ד סימן ג-ה ושו"ת אג"מ יו"ד ח"ב סימן סג. ומלבד שיטות אלו ישנם שסברו שחברה בע"מ נחשבת כגוף ללא בעלים כלל וכהגדרת החוקית 'ישות משפטית נפרדת' וולכן אף מותר ללוות ממנה ברבית עיין בצפנת פענח סימן קפד, ובקובץ אור השבת ח"ז מהגר"ח"פ שיינברג זצ"ל, וכן היה דעתו להדיא בענין שמיטת כספים כפי שהובא מתלמידו הגר"א פרץ בקו' שמיטת כספים ופרוזבול עמ' מב] אך להלכה אין מורים כן.

⁸ עיין בשביבי אש שם סימן יא, שהאריך בבירור ענין זה וע"כ ב"כ במאמרו של הגאון ר' יעקב אברהם הכהן בקובץ הלכתא מבי דינא שביעית עמ' שכו ואילך.

⁹ עיין בשו"ת מנחת שלמה [תנינא ב - ג] סימן קכג שכתב ששביעית משמטתו וכן הוא דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל [הובא במשנת הגרי"ש שמיטת כספים הערה יז] וכ"כ בספר שמיטת כספים ופרוזבול בשם הגר"נ קרליץ שליט"א, אומנם בספר שמיטת כספים כהלכה [פרק ו הערה יא] הביא בשמו להפך עי"ש וצ"ע. אך דעת הגר"ח קניבסקי זצ"ל [הובא בשביבי אש סימן כ סעיף ג] שמכיון

קופות גמל וקרנות הפנסיה

חברות הגמל והפנסיה בהגדרתם החוקית והמשפטית [וממילא ההלכתית] אינם נחשבים כלוים ביחס לכספי המפקידים [להלן העמיתים] וכפי שהיה בעבר הרחוק אלא הם מנהלים עבורינו ובשליחותנו את הכספים שלנו באפיקי השקעה שונים ומגוונים, והם כמקבלי פקדונות בשכר [כדין ש"ש, ולכאורה אין אנו נדרשים להסתמך על היתר עיסקא שלהם¹⁰] וממילא בבואנו לדון בדיני שמיטת כספים בחסכונות אלו יש לנו לבדוק את כל אחד מאפיקי ההשקעה השונים שבהם הכספים שלנו מושקעים האם יש בהם משום הלואה שהשביעית משמטת¹¹.

יש להדגיש שע"פ מדיניות הכשרות של חלק מהקרנות הכשרות לא ניתן להשקיע אלא במספר מצומצם מאוד של אפיקי השקעה וממילא בקרנות אלו השאלה מתיחסת אך ורק לחלק קטן מהמוצרים, המאמר שלפנינו עוסק בקרנות המפוקחות ע"י ועד הרבנים תשואה כהלכה שבהם נעשו מאמצים רבים להכשיר ולמצוא פתרונות עבור כל אפיקי ההשקעה השונים והמגוונים וממילא יש לדון בכ"א מהמוצרים הבאים וכדלהלן.

1. **אגרות חוב [מדינה, קונצרניות, כולל אג"ח הנסחרות במערכת נש"ר, מק"מ וכו'], הלואות לחברות ולמיזמים שונים.** בדרך כלל הלואות אלו יש להם תאריכים קבועים מראש לפרעון והרי הם כמלווה לעשר שנים שאין בהם חשש שמיטת כספים, ומבירור שערכת לא מצוי כלל חריגות במועדי הפרעון וכל חוב שהיה אמור להיות משולם טרם שנת השמיטה משולם בזמנו [למעט מקרים חריגים ביותר של חברות שהגיעו לחדלות פרעון שהם אירועים כמעט לא קיימים ומדווחים בהרחבה בתקשורת].

2. **מניות של חברות העוסקות בהלוואות.** במניות של הבנקים וחברות האשראי והמימון בישראל שאלת שמיטת כספים קיימת במלוא עוזה והדרה, אך למעשה כל הבנקים וחברות האשראי בישראל עורכים שטר פרזבול¹² וממילא אין כל נידון שמיטת כספים¹³.

3. **מניות של חברות העוסקות במסחר ושירותים.** חברות אלו במהותם אין בהם הלואות לצד ג', אך באופנים מסוימים יש לחוש אף בחברות אלו להלואות דלהלן, א' הלואות למנהלי החברה ועובדיה [ישנם חברות שיש בהם קרן הלואות לעובדי החברה] אלא שביחס לחובות אלו מכיון שיש רק ספק שמא לא שולמו בזמנם יש להקל בשמיטת כספים דרבנן בזה"ז. ב' גביית חובות של צרכנים שלא שילמו במועד או חובות שנוצרו ממתן אשראי לספקים וצרכנים [שוטף+] שאף שלכאורה הרי זה כדין הקפת החנות שאין שביעית משמטת אך פעמים רבות שיש לדון שהם בכלל זקף עליו במלוה ש"א שהוא דוקא כשקבע לו זמן לפרעון [רא"ש גיטין פרק ד' סימן יז] אך

דבערב שביעית לא קרינו ביה לא יגוש איך ישמט, שכל שלא תבעו חשיב כנקבע זמנו לאחר השביעית". וכ"כ בשו"ת יורו משפטיך ליעקב [אבוחצירא סימן נז] בשם הפוסקים.

ובשו"ת שבת הלוי [חלק ט סימן רצא] חילק בין אם תבע כבר או שעדיין לא תבע כלל וז"ל "ובנ"ד משעה שתבעו ויכול לתבעו ברשות נהי דהלוה א"צ לשלם רק כעבור שבועיים מהתביעה מכ"מ פשיטא ופשיטא שאם הביא הלוה הכסף מיד אחרי התביעה שצריך המלוה לקבלם גם במדבר וכיון שהמלוה צריך לקבל, דמה דהתנו אחריו שבועים מהתביעה זה רק לטובת הלוה כדי שיהי' לו זמן והדמנות להמציא הכסף וגם מהני תפיסה, וכיון שכן בנ"ד נגוש ועומד הוא עוד לפני סוף שנת השביעית ופשיטא דשביעית משמטת" עכ"ל.

¹⁰ אלא לענין הלואות עמיתים שנעשים ונחתמים ע"י החברה שיש שכתבו שמחמת ההיתר עיסקא שחברה חתומה עליו הרי שאף הלוואות אלו כפופים להיתר עיסקא זה, וכבר הארכנו בזה במאמר הלואות עמיתים הלכה ומעשה.

¹¹ והעיר ידידי הרה"ג ר' דוד שלמה שור שליט"א למאמרו בקובץ אוצר המשפט ח"ב עמ' תשמח ואילך העוסק בגדר הנאמן בהלכה, ושם האריך לברר את שיטת הגר"ש אלישיב זצ"ל שיש לראות בנאמן כבעלים על נכסי הקרן וממילא כל הכספים המופקדים בקרנות השונות הרי הם כהלוואה לנאמן וע"פ כללי היתר עיסקא ולכן יש בהם משום שמיטת כספים וחובה על כל העמיתים לערוך פרזבול, וכמבואר לעיל ביחס לכספים המופקדים בבנקים, ולא יועיל שטר הפרזבול שיערוך הנאמן מכיון ואינו אלא לוה. אך עדיין יש מקום להקל ע"פ כמה מן הסברות שיתבאר לקמן.

¹² בשמיטה בשנת תש"מ התעוררו לכך לראשונה ומאז כל שמיטה כלל המערכת הבנקאית בישראל מסדירה פרזבול עיין בקובץ הליכות שדה ח"י עמ' 16.

¹³ לענין חברות האשראי החוץ בנקאי וכל החברות העוסקים בהלוואות חברתיות לא ידוע לי אם הם חותמים על שטר פרזבול [ואם למאן דהוא יש מידע על עריכת פרזבול ע"י אשמח לקבל], ואם לא אכן יש כאן נידון של איסור לא יגוש, אך עיין לקמן במה שכתבנו לקמן בכללות אודות מניות.

י"א שכל שכתב בפנקסו את כל החשבון או ערך עמו חשבון סופי לתשלום נחשב כזקף עליו במלואו [מרדכי שבועות ח ע"א] ולפי"ז מכיון והחברות מוציאות דרישת תשלום שבה מסוכם כל החוב הרי זה כזקף עליו במלואו אף אם עדיין לא קבעו זמן לפרעון¹⁴. ג' פקדונות וכספים בעו"ש בחשבוניות הבנקים של החברה.

אך יש להדגיש שכידוע נחלקו רבים מגדולי הפוסקים ביחס לבעלי מניות שאין להם יכולת השפעה על ניהול החברה האם יש לראותם כבעלים, וידוע שדעת רבים מגדולי הפוסקים שאין לראות בהם כבעלים עכ"פ ביחס לאיסורי התורה¹⁵ ולדעתם פשיטא שאף לענין שמיטת כספים אין לראות בהם כבעלים לענין איסור לא יגוש, אך אף לחולקים י"ל דלענין שמיטת כספים שעיקר איסור התורה הוא הנגישה והתביעה יתכן שבחברות ציבוריות שהנגישה מתבצעת בכל אופן ע"י מנהלי החברה ופקידיה [שרובם אינם שותומ"צ וחלקם אף גויים] ולא ע"י בעלי המניות, אלא שמחזיקי המניות נהנים מהכספים שנתבעו באיסור מכיון דלדעת רבים מהפ' אין על גבית חובות שמוטים משום איסור לא תגזול¹⁶ א"כ אין חשש איסור שהרי את עצם התביעה והנגישה עושים בע"כ וללא הסכמתו ואילו להנות מהממון אין כל איסור, ואין זה כאיסור ריבית שאסור אף משום לא תגזול או לענין רוחים מחילול שבת שהממון נאסר מדין הנאה ממעשה שבת [א"כ הוא בהבלעה ואכמ"ל] ועדיין יש לעיין.

כמו"כ יש לדון האם במידה ויחתמו מחזיקי המניות פרוזבול אך בעלי החברה ומנהליה שלהם הזכות היחידה לגבות את החוב משום שעל שמם רשום החוב לא ערכו פרוזבול האם החוב נשטם, [בחוב של כמה שותפים שהלוו יחד הדין שאם הוא הלואה בשטר אחד שיש סמכות לכ"א מהם לגבות החוב הרי שדי בפרוזבול של אחד מהם אך אם הם בשטרות נפרדים יש לכ"א לערוך פרוזבול בפני עיני שו"ע סימן ס"ז סעיף כו ובנו"כ] שי"ל בפשטות שרק המנהלים שהוסמכו ע"י מועצת הבנק או דירקטוריון החברה יכולים לערוך את הפרוזבול, וממילא אין כל תקנה בעריכת פרוזבול ביחס למחזיקי מניות, אך י"ל שאע"פ שכעת אינם יכולים לגבות את החובות מ"מ במידה והחברה תפשוט את הרגל וכד' הרי שלכל בעל מניות זכות בחובות החברה ויוכל לגבותם בעצמו רק שלע"ע הסכימו שכל פעילות החברה תתבצע ע"י מנהליה וחברי הדירקטוריון ואין זה גורע מהגדרתו כמלואו על ההלואה ועדיין יש לעיין בזה.

¹⁴ והרמ"א סימן ס"ז סעיף יד הביא את ב' הדעות ועיין בקצש"ע סימן קפ סעיף י' שהביא רק את שיטת המרדכי.
¹⁵ נידון זה נתברר בארוכה בספרי השו"ת ופוסקים בעיקר ביחס לשאלות ריבית ושבט, וכבר הארכנו בזה בכמה תשובות שהתפרסמו בקבצים שונים, ולהלן נציין בקצרה לדעות אלו, מהרי"א הלוי (איטינגא, שו"ת חלק ב סי' קכד, וכן כתב גם בסי' נד), "כי אין להם שום מגע ומשא בגוף העסק, רק שנותנים להם בריוח וגם בהפסד". הגר"ש קלוגר (שו"ת האלף לך שלמה או"ח סי' רל"ח) "שדרך האנשים שיש להם אקציען בהקרדיטאנטאלט, וכן בכל עניין הבאנקען [בנקים], יש להם חלק לרווח או להפסד, ואין להם שום זכות להגיד ולחנות דעתם בעניין תהלוכת מסחר במכירה וקניה היוצאים הדרושים להמסחר, או להפאכריק".
וכ"כ בשו"ת חשב האפוד (שו"ת ח"א סי' סב) בשם הגאון מטשעבין שהסכים לדברי מהרי"א הלוי. וכ"כ בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סימן ז) וזה לשונו: "והטעם פשוט, שאין להחשיב את הקונים שערס שהוא רק משהו מהמסחר, שאין להם שום דעה בהמסחר אף לענין חלקם לבעלים, של"ד לשותפות במקצת שיש לו דעה כבעלים". וכ"כ הגרש"ז אויירבך זצ"ל בספרו מנחת שלמה (תניינא סימן ק) וזה לשונו משום דבעל המניה חשיב רק בעלים לענין הרכוש, כלומר לענין ריוח והפסד, אבל כיון דעל הגבינות עצמן אין לו שום בעלות, ולא כל כמיניה כלל לומר מה לעשות בהם, הרי זה חשיב שפיר גבינות נכרים".
וכן היתה דעתו של הגר"ש אלישיב זצ"ל עיין קובץ תשובות (ח"ג סימן קכד) וזה לשונו: "במקרה ויש לבעלי המניות זכות הצבעה בעניני הבנק, אבל הוא זכות מוגבל, הזכות הזו היא רק לבחור בחבר ההנהלה של הבנק לאיזה זמן מסויים, זולת זה אין דעה בהנהלת הבנק, האם חשיב בעלי המניות כבעלים של העסק". והשיב: "מילתא דפשיטא היא דהבעלים הם אלה שאצלם רוב המניות. והלום ראיתי שכבר הורה זקן באגרות משה וכו" (וכן כתב עוד (שם סי' קכג). אכן לאסור משום זה לחוד, מכיון שיש לו חלק בעסק, והעסק עובד בשבת. נראה דמכיון דחלקו לא מקנה בעלות כזה שיהא בידו למחות או לשנות את הדבר, אין לאסור בשביל זה". ועיין עוד בארוכה בספר נתיבות שלום מהגאון ר' שלום גלבר סימן קעח שהביא כן שמו שאין לראות במחזיקי מניות ללא יכולת השפעה כבעלות ביחס לאיסורים.
וע"ע בשו"ת איש מצליח (חלק א סימן ל) וזה לשונו: "נראה שאין הבעלים לענין זה אותם הקונים האכסיו"ן (מניות). שהרי אין להם דבר ולא חצי דבר לעשות קטנה או גדולה בפנים החברה, רק ליקח חלק בריוח לתקופת השנה".
¹⁶ אך עיין מנחת חינוך [מצוה תעז] שכתב שפשוט הוא שהתובע חוב אחר שמיטה עובר על דלא תגזול וצריך להחזיר המעות, וכ"כ בספר חוט שני מהגר"כ קרליץ זצ"ל עמ' קיד הערה טו].

יצוין שאף שכמעט כל החברות הללו מוגדרים כלוויים הן מהבנקים והן ע"י הנפקת אגרות חוב, אין כל איסור ללוה שנתבע ע"י מלוה שלא ערך פרזבול לשלם את חובותיו [ע"י רבינו בחיי דברים פרק טו פסוק ב].

4. **קרנות סל.** קרן סל היא מכשיר פיננסי שנועד לעקוב באופן פסיבי אחר מדדים של מניות, אג"ח וסחורות. הקרן משקיעה את הכספים על פי הצמדה למדד פיננסי כלשהו, קבוע מראש, ללא שיקול דעת של הנהלת הקרן, קרנות הסל כפופות לחוק השקעות בנאמנות בהתאם לתיקון 28 בחוק, מה שבעצם אומר שבעלי היחידות בקרן הם הבעלים על הנכסים של הקרן זאת בניגוד לתעודת סל שהיו בעבר [עד לשנת 2018] אלא בדומה לקרנות נאמנות. מכיון שכך הם תלויים לחלוטין בנידונים הקודמים לענין אג"ח ומניות שנתבאר לעיל שהרי הקרנות הללו עוקבות אחרי מדדי מניות או מדדי אג"ח¹⁷.

קרן סל כשרה. ע"מ לתת פתרון להשקעה עבור הקרנות הכשרות¹⁸ יזמה הרשות לני"ע הקמת קרנות סל כשרות, קרנות אלו פועלות בצורת **'עסקת החלף כשרה'** אשר בה מעבירה הקרן הכשרה [בהלוואה] כספים אשר קיבלה מרוכשי היחידות שבה לקרן אחרת שאיננה כשרה, הנקראת 'קרן מקבילה', ואשר עוקבת אחרי אותו מדד שאחריו עוקבת הקרן הכשרה. הקרן המקבילה מתחייבת להחזיר לקרן הכשרה את הכספים הללו בכל עת – בהצמדה לשווי נכסי הקרן¹⁹, פעולה זו שהינה הלוואה לכל דבר וענין חייבת להיות כפופה להיתר עיסקא, וממילא לענין חלק הפקדון אין לחוש לשמיטת כספים שאף שמושקע במניות ואגרות חוב מכיון שהוא כפוף לתנאי המופיע בכל היתר עיסקא שחלק הפקדון יהיה מושקע אך ורק ב'דברים המותרים' וממילא כולל רק בחובות והשקעות שאין בהם חשש שמיטת כספים, אך לענין חלק ההלוואה [פלגא מלוה] ודאי שיש לחוש לשמיטת כספים, ולכן תלוי בנידונים דלקמן והפתרונות שיתבאר שם²⁰.

5. **הלוואות לעמיתים.** במרבית קרנות הפניסיה וההשתלמות²¹ העמיתים החברים בקרן יכולים לקבל הלוואה בתנאים מיוחדים שנקבעים ע"י קרן הפניסיה הלוואה זו ניתנת מכספי יתר העמיתים בקרן זו ולכאורה במידה ויש עיכוב בהחזרי ההלוואה²² ע"י הלוה וחברות הגמל והפניסיה יגבו את החוב לאחר שנת השמיטה יש כאן חשש של לא יגוש, אלא שלכאורה ההלוואה נחשבת כחוב שיש עליו משכון שאין שביעת משמטת מכיון שכספי העמיתים המופקדים בקרנות הפניסיה והגמל משועבדים לחוב זה²³ ויש לעיין בזה בצדדים שונים שאכמ"ל²⁴.

¹⁷ יצוין שרבים מהקרנות הכשרות מחזיקות בקרנות סל סינטטיות העוקבות אחרי מדדים דרך חוזים ואופציות ואין בהם כל חשש איסור ואף חשש לא יגוש מכיון שאין זה אלא כרכישת ביטוח בלבד

¹⁸ שבעקבות תיקון 28 אינן יכולות להשקיע יותר בתעודת סל אלא בקרנות סל מה שהופך את העמיתים לבעלים על כלל המניות שבמדד שביניהם מניות של חברות המלוות ולוות בריבית או מחללות שבת, הוצרכו למוצר חילופי ולשם כך הוקמו קרנות סל כשרות. [יצוין שבקרנות הכשרות של תשואה כהלכה לא נזקקים להשתמש במוצר זה].

¹⁹ בקצרה הקרן הכשרה מלוה לקרן שאינה כשרה שמשמט כ'גוי של שבת' ע"מ שהיא תשקיע בכלל נכסי המדד ותחזיר לה את ההלוואה בצמוד למדד הינו לרווחים וההפסדים של הקרן שאינה כשרה. [אין כאן המקום לדון בשאלות הנוספות שיש בהשקעה זו].

²⁰ אך העיר הגרש"י לוי, דיש לעיין אם יועיל הפרזבול של חברות הגמל, מכיון שחברות הגמל קונות קרן סל מהחברה המנפיקה את הקרן ואותה החברה רשומה כנאמן על הקרן הכשרה והיא מלוה את הכספים לקרן אחרת שלה, ולענין היתר עיסקא הורו גדולי הרבנים שהנאמן של חברת קרן הסל חייב לחתום עליו וא"כ לכאורה ה"ה לענין פרזבול מכיון שהכספים יצאו מתחת יד נאמן חברת הגמל לנאמן של החברות המנפיקות את קרן הסל יש לנאמן לחברת קרן הסל לערוך את הפרזבול משום שהוא רשום כבעלים על ההלוואה והנכסים.

²¹ למעט בקרנות שבתוכנית חיסכון לכל ילד שבהם לא קיימת כלל אפשרות זו.

²² יצוין שאין זה אלא ספק שמא יש עיכוב בהחזר ההלוואה וכבר נתבאר דכיון ששמיטת כספים בזה"ז דרבנן יש להקל בספק.

²³ ואע"פ שאין החוב תפוס בידי המלוים אלא בידי החברה המנהלת מ"מ ע"י לקמן שכתבנו שמכיון ומנהלי ונאמן הקרן הם כשליחים ואפוטרופוס של כ"א מהעמיתים הרי שתפיסתם במשכון מועילה.

ואף שנחלקו הראשונים אם חוב שיש עליו משכון משמט אף מה ששוה יותר מהמשכון [ע"י סימן סז סעיף יב] מ"מ החברות מקפידים שלא להלוות אלא ביחס לכספים שנצברו בקרן תוך חישוב אפשרות של ירידות חדות בבורסה ולכך בקרנות מניותיות אינם מאשרים בדרך כלל הלוואות מעבר ל 60% מהצבירה בקרן.

²⁴ שאף אם לא דנו בזה כמשכון גמור מ"מ יש לראותו כתפס המלוה מטלטלין לגבות חובו שדינו כמחזיק משכון [ע"י רמב"ם מלוה ולוה פ"ג ה"ה וכן דעת עוד מהראשונים והפוסקים אך יש בזה עוד דעות שונות בפ' ואכמ"ל].

6. **כספים בפיקדונות בבנקים ובעו"ש.** כידוע לכל חברות הגמל והפנסיה יש חלק קטן מהכספים שנמצא במזומן בבנקים בעו"ש או בפיקדונות קצרי מועד²⁵, [וכן לענין בעלי מניות קיימת שאלה זו כאשר מסתמא לכל חברה יש כספים בעו"ש בבנק] וכפי שכבר כתבנו הכרעת רבים מהפ' לראות בכל כסף המופקד בבנק כהלואה לבנק שהרי הם כמעט מותרים שהם כהלואה [וכנ"ל], וממילא יש כאן חשש של לא יגוש ע"י העמית, אלא שמכמה טעמים נראה שאין לחוש לכך.

א' חברות הפנסיה והגמל חתומים על שטר פרזבול [ומסדר בדרך כלל ע"י גופי הכשרות²⁶] ומכיון שחברות הגמל נתמנו בשליחות העמיתים לאפוטרופוס [וע"פ ההגדרה המשפטית נקראים נאמנים] לנהל עבורם את הכספים ע"פ שיקול דעתם הבלעדי ככל שרואים לנכון ובודאי שטובת העמיתים שהחברה תחתום עבורם פרזבול ולכן יש לראות בפרזבול שהחברה חותמת כנעשה עבור כ"א מהעמיתים ועדיף מדין פרזבול שנעשה בשליחות²⁷ כיון שהוא כאפוטרופוס ומורשה שלהם²⁸.

ב' כמה מגדולי הרבנים העלו פתרון פשוט להסדיר מול מנהלי חברות הפנסיה והגמל שבערב ר"ה יאמרו בפני ב' עדים כשרים [מעובדי החברה השומרים תורה ומצוות] שהינם מאריכים את זמן הפרעון של כל החובות שהגיע זמן הפרעון שלהם כעת שיגבו אותם רק לאחר שנת השמיטה, ולדעת רבים מהפוסקים²⁹ כל שהאריך זמן הפרעון אף שלא מדעת הלוה יש לו תוקף ואין שביעת משמטתו³⁰.

חיסכון לכל ילד המנוהל בחברות הגמל

חיסכון לכל ילד המנוהל בחברות הגמל תלוי ועומד בנידון דלעיל ומכיון שכבר ביארנו שאין לחוש להלואת שישמטו בשביעית, מאחר שחברות הגמל עורכות בעצמם עבור הילדים פרזבול א"כ אין לדרוש מהילדים או מהוריהם לערוך שטר פרזבול עבור כספים אלו, ובפרט בילדים שעדיין לא הגיעו לגיל מצוות שנחלקו האחרונים אם הם בכלל מצוות שמיטת כספים [עיין מהרשד"ם, סימן סא והביאו הש"ך סימן סז ס"ק ז, ובתומים ס"ק כה, אך עיין מנ"ח סימן תעז אות ב ועוד ואכמ"ל] ועוד שיש לדון מי הבעלים על כספים אלו ויתכן שמא הם כספים השייכים להורים וממילא די בעריכת פרזבול ע"י [ונידון זה כבר נתברר עם הקמת התוכנית ע"י הביטו הלאומי, ונפק"מ לענינים רבים ובעיקרם הבעלות על הממון האם ההורה יכול לתבוע מהנער את הכסף, ונחלקו בו חכמי דורינו], ולכן אין לטרוח ולהטריח בחתימה על שטר פרזבול אא"כ להידור ומהיות טוב.

מסקנת הדברים

העולה מכל האמור שהיות וגופי הכשרות מסדירות פרזבול שמתבצע ע"י מנהלי הקרנות השונים עבור כלל העמיתים על הצד היותר טוב, אין צורך בפרזבול עבור השקעות אלו [ומלבד מה שנתבאר באריכות שכמעט אין לחוש להלואה ששביעת משמטתו בהשקעה בקרנות] אך מהיות טוב כל והדבר אינו כרוך בטרחת יתרה יש לערוך שטר פרזבול.

²⁵ ובקרנות הכשרות הסומכות על היתר עיסקא הם בפיקדונות נושאי ריבית וממילא תלוי בדין מלוה בהיתר עיסקא וכנ"ל.

²⁶ ואף בשנה זו הבעל"ט מבירור שערכנו בין כל העוסקים בתחום כשרות קרנות הפנסיה כל חברות הגמל יחתמו על שטר פרזבול.

²⁷ שיש מהפוסקים שכתבו שאינו מועיל [עיין הגהות ערך לחם לשו"ע חו"מ סימן סז סעיף יט והג' חשק שלמה הגה"ט אות כא ועוד].

²⁸ אלא שיש לדון מי המוסמך לערוך את הפרזבול האם מנהלי החברה או מי שהוסמך ע"י הבעלים או הדירקטוריון, או שמא נאמן הקרן שעל שמו רשומים הנכסים והוא כאפוטרופוס על הנכסים, ולמעשה נקטנו להחמיר ולדרוש משניהם לערוך את הפרזבול. ויש להדגיש מכיון שהנאמן הוא כאפוטרופוס עבור עמית הקרן אין זה שייך לנידון האם מועיל לכתוב פרזבול מדין זכין לאדם שלא בפניו וידוע ש"א שבאדם שאינו שומר תורה אינו מועיל, שהרי הנאמן הוא כעושה בשליחותם.

²⁹ עיין בפוסקים דלהלן שסבר שמועיל להאריך את זמן הפרעון, שו"ת בית דוד [חו"מ ס' יז] מקצוע בתורה [סימן סז סעיף ח] חידושי הרי"ם [סימן סז ס"ק ז]. וכן הוא דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל והגרי"ח קניבסקי [הובא בדרך אמונה פרק ט הלכה טז וע"ע בציון הלכה שם ס"ק צד ע"ש] אך יש חולקים.

³⁰ וזאת בנוסף לשיטות שסברו שכל שלא ניתן לגבות את החובות אף מסיבה טכנית אין החוב נשמט ומכיון וחברות הפנסיה סוגרות את שעריהן בער"ה וכל המערכת הפיננסית מושבתת הרי יש להגדיר את הדברים כקבע לו או האריך לו זמן הפרעון אחר שנת השמיטה אף בלא אמרו כן במפורש שהרי הן המלוה והן הלוה אינם עוסקים בגביית חובות [וצ"ע].

ובעיקר הסברא של הארכת זמן הפרעון י"ל שאף לאותם שסברו שלא ניתן להאריך בע"כ של הלוה בנידון דידן מכיון שאף הלוים ה"ה הבנקים וכל המערכת הפיננסית סוגרים את שעריהם א"כ אף הלוה דעתו להתרצות להארכת זמן הפרעון שהרי לא ניתן לגבות ממנו כלל את החוב.